

Knidoslu Kadınların Gözünden Tanrıça Demeter*

Doç. Dr. Güray Ünver**

Bugün biraz epigrafiden, yani yazıt biliminden, biraz mitolojiden ve biraz da arkeolojiden bahsedeceğiz, ancak aslında biraz da gyıbet yapacağız. Gyıbetin bir zaman aşımı var mıdır bilmiyorum; Üzerinden 2000 senenin üzerinde zaman geçmiş olaylar hakkında gyıbet yapacağız. O dönem Knidos'ta yaşamış bazı kadınların yaşadıkları günlük sorunlardan, hatta aşk ilişkilerine kadar inen yaşamlarından ve bu kadınların tanrılarla, özellikle de Demeter'le olan iletişim biçimlerine bakacağız.

Önce bir giriş yapalım: “Mitolojide Demeter kimdir?” sorusuyla başlayalım.

Demeter, Homeros'un anlatımında ‘güzel saçlı ve güzel örgülü’ olarak tanımlanan, bereket ve toprak tanrıçasıdır. Üst kimliği böyledir. Ancak bunlardan çok daha fazlasıdır. Kronos ve Rea'nın kızıdır, Zeus'un kardeşlerinden biridir, aynı zamanda Zeus'la birlikteliğinden doğan bir kızı vardır Demeter'in, Knidos'ta Kore olarak bilinir, ancak yaygın ismi Persephone'dir. Kore, daha çok ritüellerde kullanılan adıdır.

Demeter için yaygın olarak *Thesmophoros* epitheti kullanılır. Yasa taşıyan, düzeni koruyan anlamındadır. Kadınların dünyasını kontrol eden kimliği ile ilişkilidir bu epithet. Demeter ve Kore, pek çok yerde olduğu gibi Knidos'ta da kadın dünyasını düzenleyen tanrıça olarak yaşamda yer almıştır. Yunan dünyasında, Demeter ve Kore için ortak bir festival düzenlenir. Buna da Tanrıça'nın epitetinden dolayı *Thesmophoria* adı verilir. Bu

* Bu sunum büyük ölçüde, geçenlerde yayınlamış olduğumuz bir makalede ele aldığımız verilerden oluşmaktadır (D. Aydemir Samancıoğlu, G. Ünver, Knidos'ta Demeter Kültü ve Lanetleme Yazıtları, *Cumhuriyet'in 100. Yılında Düünden Bugüne Muğla I*, Muğla Büyükşehir Belediyesi Yayınları 27, Muğla 2024 179-197).

** Muğla Üniversitesi Arkeoloji Bölümü Öğretim Üyesi

festival, kadınlar dünyası için çok önemlidir. 8 Mart haftasında olduğumuz için konuşmamızın merkezine bu konuyu koyduk.

Bu festival bir tür evliliğe ve anneliğe hazırlık ritüelidir, bir kutlama şeklinde gerçekleşir. Sadece kadınlar katılabilir, daha da ilginç sadece yasal eşler katılabilir. Bu festivalin içeriğine dair, Atina yakınlarındaki Eleusis'te en fazla bulguya rastlanmıştır. Yaklaşık Ekim ve Kasım aylarına denk düşen Pyanopsion ayının 9. ile 13. günleri arasında kutlanır. Güz başlangıcı festivalidir yani. Bugünkü bilgilerimiz ışığında festivalin Knidos'ta da kutlandığını, ilgili ritüellerin gerçekleştirildiğini rahatça söyleyebiliriz, fakat aynı dönemde kutlanıp kutlanmadığına dair henüz yeterli kanıtımız yok.

Peki, bu inancın ve festivalin kökeni nedir? Herodotos, ikinci kitabının 171. bölümünde Demeter inancını ve *Thesmophoria* festivallerinin kökenini Mısır'a bağlıyor. "Bunu Mısır'dan getiren ve Hellas kadınlarına öğreten Danaos'un kızlarıdır" şeklindeki bir cümlesi var. Daha sonra, Dor'ların Yunanistan'ı işgaliyle birlikte bu festivale Arkadialıların sahip çıktığını, en eski onlarda görüldüğünü; Arkadialıların aracılığıyla Peloponnesos (Mora Yarımadası) üzerinden bu festivalin yeniden tanındığını anlatıyor Herodotos.

Devam etmeden önce Demeter hakkındaki bir mitolojik hikayeyi de hatırlamak gerekiyor. Bir kaçırılma hikayesi. Pek çok farklı versiyonu vardır tüm mitolojik hikayelerin, bunun da öyle elbette. Size en yaygın en kabul gören hikayeyi özetlemeye çalışacağım:

Hikayeye göre Demeter'in kızı olan Persephone (Kore), Sicilya'da Enna Ovası'nda çiçek toplarken birdenbire yer yarılr ve Hades (Plouton) ortaya çıkar. Hades, Kore'yi kaçırarak yer altına geri döner. Zeus da ya olayın içindedir ya da durumu fark etmiştir ancak ses çıkarmaz. Demeter, kızını bulmak için harekete geçer. Kore'nin kaçırıldığını ve Hades tarafından yeraltında alıkondüğünü öğrenir. Demeter, diplomatik görüşmeler sonucunda ile Zeus'un, Kore'nin dönüşünü sağlayacak olan hamleyi yapmasını sağlar. Hermes'i çağırır Zeus, ona gereken buyruklarını verir. Hermes, görevi gereği Hades'in yanına gider, kendisine

emirleri iletir. Kore, tam bu sıralarda yeraltı dünyasında bir nar yemiştir. İnanışa göre, yeraltı dünyasında bir şey yiyen, bir daha asla yeryüzüne dönememektedir. Fakat Zeus durumu yumuşattır, bir ara çözüm önerir. Hades, Kore'nin zamanını iki dünya arasında paylaşacaktır. Hermes, Kore'yi yeryüzüne, annesi Demeter'e geri getirir. Zamanın paylaşımı konusunda antik yazarlara göre farklılıklar göze çarpar. Kimine göre yılın üçte birini yeryüzünde, üçte ikisini yeraltında, kimilerine göre ise yarım yıl yeryüzünde, yarım yıl yeraltında yaşayacaktır.

Yunan dünya görüşüne ait bu mitolojik hikaye; bir anne ile bir kızın arasındaki sevgiyi tema ederek doğanın canlanışını, bereketi, mevsim döngüsünü sembolize eder. Doğanın kış mevsiminin durgunluğundan bahar mevsiminin hareketliliğine geçişi, mitolojik bir bağlantı ile tanrıların bir işi olarak anlatılır.

Görsel 1 Demeter, British Museum, Londra

Görsel 2 Kore (Persephone), British Museum, Londra

19. yüzyılın ortalarında Knidos'ta bulunan, Demeter ve Kore heykelleri bugün British Museum'da sergilenmektedir. Envanter

numaralarının başındaki 1859 sayısı, müze envanterine kayıt yılını göstermektedir ve her iki heykel de kültürel mirasımızın önemli plastik eserlerindedir.

MÖ 4. yüzyıla (yaklaşık 330'lu yıllara) tarihlenen Demeter heykeli mermerden yapılmıştır ve tanrıça bir taht üzerinde oturur durumda tasvir edilmiştir. Heykelda Demeter'in yüzü ve bedeni, ayrıca tahtın büyük bölümü oldukça iyi korunmuştur. Yine MÖ 4. yüzyıla (yaklaşık 350-330) tarihlenen Kore heykeli ise neredeyse eksiksiz olarak günümüze ulaşmıştır.

Görsel 3 Persephone'nin (Proserpina) Kaçırılması, Gian Lorenzo Bernini (1621-1622) Galleria Borghese, Roma

Görsel 4 Persephone'nin Dönüşü, Frederic, Lord Leighton, (1890-1891) Leeds Art Gallery, Leeds

Kore'nin kaçırılması, daha sonra Avrupa sanatını da önemli ölçüde etkilemiştir; 17. yüzyıl heykelturaşlarından Gian Lorenzo Bernini'nin, bugün İtalya Roma'daki Galleria Borghese'de bulunan "Rape of Proserpina" (Proserpina'nın Kaçırılması) adıyla bilinen eseri (1621-1622), Avrupa plastik sanatının önemli eserlerinden biridir. Proserpina, Kore ya da Persephone'nin Latince karşılığıdır. Yine Persephone'nin yeraltından annesine,

Demeter'e geri dönüşünün betimlendiği, 19. yüzyılın sonlarında yapılmış yağlı boya tablo (1890-1891) Frederic Leighton tarafından yapılmıştır ve günümüzde İngiltere Leeds kentinde bulunan Leeds Art Gallery'de sergilenmektedir.

Knidos'ta, kentin biraz doğusunda Demeter'e adanmış bir açık hava kutsal alanı bulunmaktadır. Kutsal alanda, dik bir dağ yamacına açılmış nişler bulunur. Muhtemelen bu nişlerin içine külte ait heykeller konulmuştu. Bu kutsal alan, tanrıçanın onuruna düzenlenen ritüeller için kullanılmıştır.

Görsel 5 Demeter Açık Hava Kutsal Alanı

Bu alanda son kazılar, geçen yüzyılda Charles Thomas Newton tarafından gerçekleştirilmişti. Yürütülen kazılar sırasında “Knidoslu Demeter” olarak tanınan bir Demeter heykeli, Kore heykeli, “Rahibe Nikokleia” olarak tanımlanan heykel, adak olarak kullanılmış domuz heykelcikleri, kurşun levhalar üzerine yazılmış lanetleme yazıtları ve tanrıçaya yönelik çok sayıda adak yazıtı başta olmak üzere birçok önemli buluntu açığa çıkarılmıştır. Buluntular günümüzde British Museum'da bulunmaktadır.

Newton'un arkeolojik buluntuları arasında çok sayıda domuz heykelciği de bulunuyor. Burada bir kaçını göstereyim. Biraz sonra bunlara dair başka ayrıntılara değineceğim, çünkü bazılarının üzerinde yazıtlar da var.

Kutsal alanda gelen diğer bir önemli buluntu grubu, üzerinde lanetleme yazıtlarının kazınmış olduğu kurşun levhalardır. Bunlardan birkaç örneği az sonra ele alacağız. Oldukça sıra dışı ve

eğlenceli metinlerdir. Olasılıkla tümü kadınlar tarafından yazılmıştır.

Kutsal alanda ayrıca farklı dönemlere ait çok sayıda kandil bulundu. Bunun sebebi, kadınların o dönemlerde kutsal alanda yürütülen ritüeller ve festivaller boyunca kutsal alanda kalmalarından ve olasılıkla bazı geceler burada gecelemedir.

Günümüzde bu arkeolojik buluntuların maalesef tümü British Museum'da bulunuyor. Bazıları sergide ve ziyaretçiler tarafından görülebiliyor, bazıları ise müze depolarında koruma altında bulunuyor.

Kutsal alanda bulunmuş arkeolojik ve epigrafik buluntular, bu kutsal alanın sadece Demeter'e değil, aynı zamanda kızı Kore'ye adandığını ve bu nedenle buranın bir Demeter-Kore Kutsal Alanı olduğunu göstermektedir.

Knidos'ta onuruna bir kült kurulmuş olan bir tanrı ya da tanrıçanın, rahibelik sisteminin bulunması da gereklidir tabii

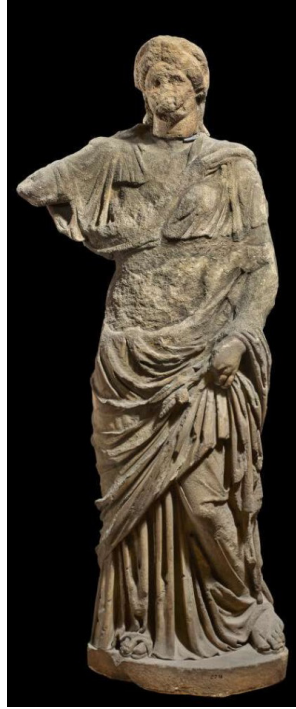
Görsel 6 Rahibe (?)
Nikokleia, British Museum,
Londra

ki. Demeter kültünün kadın dünyası ile ilişkisi, ayrıca tanrıçanın yalnızca kadınların katılımına açık bir festivali bulunması nedeniyle Demeter'in hizmetinde bir rahibin değil rahibenin olması son derece mantıklıdır. Bu fikirden yola çıkarak tapınak alanında bulunmuş arkeolojik buluntular arasında rahibe olarak tanımlanan iki heykel ile karşılaşıyoruz. Bunlar çoğunlukla hem Demeter'in hem de Kore'nin ortak rahibeleri olarak kabul edilirler.

'Rahibe Nikokleia' olarak tanımlanan heykelin bu şekilde isimlendirilmesinin nedeni, aynı adla Demeter ve Kore'ye adanan bir yazıtın yakın bir yerde bulunmuş olmasıdır. Fakat günümüzde bazı araştırmacılar, yazıt MÖ 2. yüzyıla tarihlendiği

için heykelin yazıtla ilişkili olmadığını, bu nedenle de heykelin Nikokleia olarak tanımlanmaması gerektiğini öne sürmektedirler.

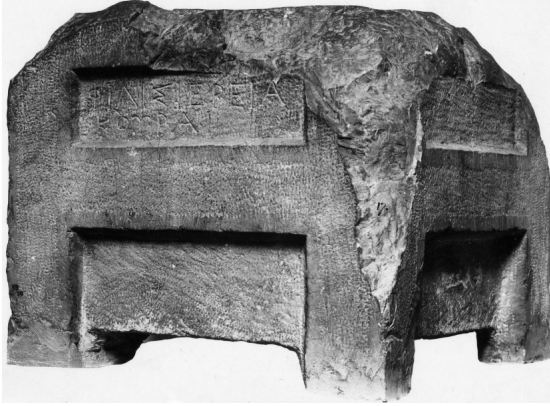
Demeter-Kore rahibesi olarak tanımlanan diğer heykel, Knidos'un en ünlü ailesine mensup, ünlü Gaius Iulius Theopompos'un so-yundan gelen Lykaithion'a aittir. MS 69-98 yılları arasına tarihlenen heykel, Lykaithion'un mezar anıtında ele geçmiştir. Genel görüşe göre Lykaithion'un 'rahibe' olarak kayıtlara geçmesinin sebebi, heykelin, Demeter rahibesi tipinde olmasıdır. Roma İmparatorluğu dönemindeyiz, Demeter-Kore ritüellerinin hâlâ devam ettiğine dayanarak bu tespiti yapar araştırmacılar. Buna karşın Lykaithion'un kent içindeki itibarını da dikkate alarak, bir rahibenin ötesinde, kentin en itibarlıları arasından seçilen, ritüellerin yürütülmesinde baş kadın görevi üstlenen ve finansal destekleri de sağlayan *arkhousa* konumunda olmasının da mümkün olduğunu düşünüyoruz.

Görsel 7 Lykaithion, British Museum, Londra

Rahibeler konusundaki epigrafik belgelere ve adaklara gelelim. Kutsal alanda bulunmuş, bir tabure üzerinde, "Rahibe Philis, Kore'ye adadı" şeklinde bir yazıt bulunuyor. Diğer belgede ise adı tam okunamayan fakat adı -kleia diye biten bir rahibenin yine Kore'ye sunduğu adağı görüyoruz. Her iki yazıtta da adak Kore'ye yapılmış olsa da, belirtilen rahibeliğin Demeter-Kore rahibeliği olduğunu düşünüyoruz. Bu konudaki en önemli verimiz MÖ 4. yüzyıla tarihlenen bir yazıt. Bu yazıtta, *Khrysogone'nin annesi, Hippokrates'in ise eşi* olan Khrysina isimli bir kadın *oikos* olarak tanımlanan bir yapıyı ve bir adak heykelini Kore ve Demeter'e adıyor. Yazıtta bunun gerekçesi olarak ise Khrysina'nın bir rüya

gördüğü, bu rüyada Hermes'in kendisine görünerek tanrıçalara rahibe olarak hizmet etmesini söylediği ifade ediliyor.

Görsel 8 Rahibe Philis'in adağı, British Museum, Londra

Peki, Demeter onuruna düzenlenen ve *Thesmophoria* adı verilen bu festival hakkında neler biliyoruz?

Knidos'ta bu festivalin kutlanmış olduğuna ilişkin kesin bir epigrafik verimiz yok. Diğer bir deyişle, bir Knidos yazıtında henüz festivalin adını belgeleyebilmiş değiliz. Buna karşın arkeolojik buluntular Knidos'ta Demeter onuruna *Thesmophoria* festivalinin kutlandığına ilişkin oldukça güvenilir veriler ortaya koymaktadır.

Az önce bahsettiğimiz gibi Demeter-Kore kutsal alanında, sadece kadınların katılımıyla bu festival gerçekleştiriliyordu. Kadınlara özel bu festival yalnızca yasal eşlerin katılımına açıktı. Bu festivalin düzenlendiği aya *Thesmophorios* adı verilmekteydi ve bu ay ismi Knidos'ta bulunmuş bir amphora üzerinde belgelenmişti. Halbuki *Thesmophorios* Knidos'ta kullanılan takvime ait bir ay değildir. Knidos'ta genellikle Kos takvimi kullanılıyor, *Thesmophorios* ise Rhodos takvimindeki bir ay adıdır. Bu ay isminin Knidos'taki bir arkeolojik veri üzerinde yer alması, ayrıca elimizdeki en önemli veri olan domuz heykeltçikleri, Knidos'ta Demeter onuruna bir festivalinin kutlandığını düşünmemizin en önemli gerekçeleridir.

Görsel 9 Domuz heykelciği, British Museum, Londra

Domuz heykelcikleri ile Demeter ritüellerinin ne ilişkisi var? Bunun cevabını Hades'in (Plouton'un) Kore'yi kaçırdığı mitolojik hikayede buluyoruz.

O kısma geçmeden önce *Thesmophoria*'nın içeriğine bakalım. Bununla ilgili en önemli bilgileri MS 2. yüzyılda yaşamış, Samosatlı, yani Adıyaman Samsatlı bir hiciv yazarımız Loukianos'tan alıyoruz. Burada Loukianos için bir parantez açmak istiyorum. Loukianos'un Erman Gören ve Ertuğrul İnanç tarafından Türkçeye Hakiki Hikayeler (*Verae Historiae*) olarak tercüme edilen bir eseri var. Loukianos'un bu eseri bir ay seyahatini anlatan, bilinen en erken tarihli bilim kurgu eseridir. *Thesmophoria* hakkındaki bilgileri ise Loukianos'un diğer bir eserinden elde ediyoruz; adı *Hetairaların Sohbetleri*. Loukianos bir hicivci; mizahi ve eleştirel eserler yazıyor. Hem kendi döneminin hem de kendisinden önce yaşamış önemli kişiler, ünlüler hakkında çok ağır eleştirilerde, keskin alaylarda da bulunuyor. Loukianos'un bu eseri üzerine daha sonra yazılmış bir *scholium* var, *scholium* bir tür kitap incelemesi olarak tanımlanabilir.

Şimdi bu kaynaklara göre *Thesmophoria* sırasında nelerin yasak olduğuna bakalım. Öncelikle Persephone çiçek toplarken kaçırıldığı için çiçekten yapılmış taçlar kullanılmaz. Cinsel ilişkiden kaçınılır. Hades'in (Plouton'un) Kore'yi (Persephone) yeraltına hapsedmek için, öykünün yaygın versiyonuna göre

kandırarak nar yedirmesi nedeniyle nar yemek de yasaktır. Bunlar üç temel kural olarak görünmektedir.

Persephone'nin kaçırılması sırasında bir domuz çobanı, sürüsünü otlatmaktadır. Hades, Kore'yi kaçırmak için açtığı yarığa bu çoban da domuzlarıyla beraber düşer. İşte bu yüzden Demeter ve Kore onuruna yapılan şenliklerde, tanrıçalara domuz heykelleri sunulmaktaydı. Ayrıca *megara* adı verilen yarıklara dişi domuzlar atılıyordu. Ritüeller, saflık kurallarına göre yürütülür ve atılan domuzlar üç gün bekletilirdi. Ardından, 'bulucu' adı verilen kadınlar bu yarıklara inerek çürümüş domuz kalıntılarını bulur ve yukarı çıkarırlardı. Tapınağa getirilen bu kalıntılar sunağın üzerine konurdu ve sunak üzerinden halka dağıtılırdı. Bunlardan bir parça alan kişi bunu ekinlerine karıştırır ve bu şekilde iyi bir ürün elde edeceğine inanırdı. Bu gelenekler, yerel inanç ve kültürlerin bir parçası olarak yüzyıllar boyunca sürdürülmüştür.

“Domuzlar, insan ve hayvanların üremesini sağlayan bereket sembolleri olarak kabul edilirdi” diyor *scholium*. “İnsan soyunu uygarlaştıran ve bereket getiren tanrıçaya bir şükran sunusudur”. Sonra da not düşüyor: “Bunlar, adakların mitolojik sebebinin açıklamaktadır. Aslında bu ritüeller, doğayı izlemekten başka bir şey değildir. Doğanın döngüsünü takip etmek, doğanın bereketini artırmaktır amaç”.

Tapınak alanında bulunan adaklar çeşitli içeriklere sahiptir. Örneğin, MÖ 3. yüzyıla ait bir yazıtta, Diokleia adında bir kadının Demeter'e bir adak sunduğu belirtilmektedir. Yazıtta Diokleia, Nikagoras'ın kızı Arkhidamos'un eşi olarak tanımlanır. Bu adaklar genellikle tanrılara veya tanrıçalara teşekkür etmek ya da bir dileğin gerçekleşmesi için sunulurdu.

Diğer adaktaki yazıt çok daha kısadır. Kadının adı Hagesikleia. En ilginç yazıtlardan bir tanesi ise daha önce de değindiğimiz Khrysin'a'nın adak yazıtıdır. Bu yazıt, Demeter ve Kore'nin Hermes ile ilişkisini de ortaya koyan ünlü bir yazıttır. Günümüzde British Museum'da bulunuyor. Yazıtta göre Hermes, Khrysin'a'nın rüyasına girerek tanrıçalara rahibe olarak hizmet etmesini söylüyor ve bu nedenle Khrysin'a, *oikos* olarak tanımlanan bir yapıyı ve bir adak heykelini Kore ve Demeter'e adıyor.

Diğer adak yazıtları arasında Xeno (Kseno) isimli bir kadının Demeter ve Kore'ye adağını görüyoruz. Xeno çok sıra dışı bir isim. Knidos'ta ilk kez görüyoruz. Kilikya'da Anavarza taraflarında yaygın gördüğümüz yerel bir isim. Diğer bir adak, günümüze dört adet adak yazıtı ulaşmış olan Plathainis'in adağıdır. Bir domuz heykelciğinin kaidesi üzerinde kazınmış yazıtta "Platon'un eşi Plathainis, Demeter'e ve Kore'ye adadı" yazmaktadır. Tanrıçalara adakta bulunan diğer bir kadın Hadinna'dır. Hadinna; Sopolis'in kızı, Polykhares'in karısıdır, küçük yaşta olan çocuklarıyla birlikte Demeter'e ve Kore'ye adaklar sunmuştur.

Görsel 10 Domuz heykelciği üzerinde Plathainis'in adağı, British Museum, Londra

Bu adakların tümü sadece Demeter'e veya sadece Kore'ye değil, genellikle her ikisine birden sunulmaktadır.

Platon'un eşi Plathainis, Demeter ve Kore kültlerine büyük bir bağlılık göstermiş olmalıdır. MÖ 4. yüzyılın ikinci yarısında yaşamış olan Plathainis'in dört yazıtı günümüze ulaştı. Bu da, kadının bağlılığı ya da tesadüfen yazıtların büyük oranda korunabilmiş olması ile açıklanabilir. Plathainis'in ilginç bir hikayesi var; yazıtlardaki ifadeler nedeniyle kölelikten kurtulmuş bir kadın olduğu düşünülüyor.

Tanrıça Demeter'in anıldığı yazıtlarda, son derece sıra dışı bir ifade karşımıza çıkmaktadır; "Demeter'in yanındaki tanrılar"

(*theoi hoi para Damatri*). Bu durum Demeter'i, bir tanrı grubunun arasında lider bir duruma getiriyor. Şimdi biraz bu ifadeye bakalım: "Demeter ve Demeter'in yanındaki Tanrılar".

İlk örnek, MÖ 3. yüzyılın son çeyreğine tarihlenen Nikokleia'nın adak yazıtı. Sunumun başında rahibe Nikokleia heykelinden bahsetmiştik. Heykel ile birlikte ele geçen yazıt işte bu. Yazıt ve heykel arasında ilişki kurulduğu için uzun yıllar Nikokleia'nın bir rahibe olduğu düşünüldü, ancak son zamanlarda bu bilginin tartışmalı olduğu düşünülmektedir. Yazıtta "Nikokhoros'un kızı, Apollophanes'in eşi Nikokleia, Demeter'e ve Kore'ye ve Demeter'in yanındaki tanrılara bu adağı sundu" ifadesi okunmaktadır.

Benzer şekilde, Plathainis'in adak diğer bir yazıtını ele alabiliriz: "Platon'un eşi Plathainis, Demeter'e, Kore'ye ve Demeter'in yanındaki tanrılara minnetinin ve kefaretinin simgesi olarak sundu." Bu yazıttaki ifadelerden Plathainis'in, eskiden köle olduğunu, belki de Platon'un kölesiyken daha sonra azat edilerek eşi olduğunu önerebiliyoruz. Bu yazıtta da "Demeter'in yanındaki tanrılar" ifadesi yer alıyor.

Sostratos adındaki bir erkek tarafından adanmış yazıt, bu tanrıların kim oldukları konusunda önemli bir bilgi sunar: *Lakhartos'un oğlu Sostratos, Demeter'e, Kore'ye, Plouton'a* (Hades) *Epimakhos'a ve Hermes'e adadı*. Bu yazıtta olasılıkla "Demeter'in yanındaki tanrılar" grubunun açılımını görüyoruz. Plouton, Hermes ve tam bir muamma olan Epimakhos. Epimakhos'un kim olduğu konusunda hiçbir güvenilir bilgi yok maalesef. Epimakhos, Hades'in (Plouton'un) bir lakabı olabilir ya da Epimakhos adında bir *heros*, yani ölmüş ve kahramanlaştırılmış, yeraltı dünyasıyla ilişkilendirilmiş bir karakter olabilir. Demeter'in yanındaki tanrıların kim olduklarına dair tek bilgi şimdilik yalnızca bu yazıttan elde edilmektedir.

Bir lanetleme yazıtında ise ilginç bir şey dikkatimizi çekiyor; Bu yazıtta *Antigone; Demeter'e, Kore'ye, Plouton'a, 'Demeter'in yanındaki tüm tanrılara ve tanrıçalara'* sunmuş adağını. Bu ifade, "Demeter'in yanındaki tanrılar" kapsamını "tanrıçalar" ile genişleten bir ifade. Bu tanrıçaların kim oldukları hakkında şu an

için bir bilgi bulunmuyor. Yeni epigrafik bilgiler elimize geçtikçe daha fazlasını anlayabileceğiz.

Lanetleme Tabletleri

Lanetleme yazıtlarının tümü Demeter-Kore kutsal alanında bulunmuştur ve genellikle MÖ 2. ve 1. yüzyıllara tarihlenmektedir. Bunları yazan kişilerin kadınlar olduğunu görüyoruz. Sadece bir tanesinin belki bir erkek tarafından yazılmış olabileceği düşünülüyor. Çünkü adı, cinsiyeti açısından bir bilgi vermiyor.

Knidos'tan toplam 19 tane lanetleme yazıtı günümüze ulaşmış. Bu yazıtlar, 13 adet kurşun levhanın üzerinde bulunuyorlar. Bu, bazı levhalarda birden fazla lanetleme var anlamına geliyor. Bu lanetleme yazıtlarının genel içeriği ve yazıtlarda kullanılan ifadeler nelerdir? Öncelikle bu yazıtlar Demeter'in diğer bir yönünü de ortaya çıkarıyor. Tanrıça, kadınların dünyasında aynı zamanda öfke saçan, cezalandırıcı bir figür olarak görülüyor. Lanetlenen kişinin, tanrıçanın öfkesine maruz kalmasını talep ediyor bu yazıtları yazanlar. Bu öfke, yeraltı dünyasıyla bağlantılı Hades (Plouton), Hermes ve diğer tanrı ve tanrıçalarla da ilişkilendirilmiş.

Lanetleme yazıtlarında, Knidoslu kadınlar genellikle Demeter'e *Despoina* (yüce hanımım) şeklinde hitap ederler. Kadınların dünyasında Demeter'in konumu için önemli bir ifadedir bu; Knidoslu kadınların Demeter'e hürmetini, tanrıçanın konumunu ve kadın inanç dünyasındaki önemini göstermekte.

Peki, bu lanetleme yazıtlarında nelerden bahsediliyor?

Yazıtlarda konu edilen genellikle çeşitli suçlamalar; iftira, hırsızlık, karı-koca ilişkileri, dolandırıcılık, zorbalık... Demeter'in ve Kore'nin, ayrıca Demeter'in yanında olan tanrı ve tanrıçaların öfkesini birinin üzerine yöneltmek ve istenmeyen durumlara karşı korunma talep etmek amacıyla yazılmışlar. Suçlu kişinin hak ettiği cezayı alması da talep ediliyor.

Yazıtların başında genellikle şöyle bir giriş var: "*Falanca kişi Demeter'e, Kore'ye ve Demeter'in yanındaki tanrılara yakarır/teslim eder*". Sonra lanetlemeye gerekçe olan suç tanımlanıyor. Örneğin bir hırsızlık söz konusu. Takısını kaybeden bir kadın, onu bulan ve geri vermeyen kişiyi lanetliyor. Eğer geri getirirse ve

tapınağa bırakırsa ne âlâ, ama getirmezse “ateşle içten içe yansın, tanrıçanın merhametini görmesin, büyük işkenceler çeksin”. Bazen bu işkenceleri sadece kendisi değil, çocuklarının da çekmesi ister. “Bütün tanrı ve tanrıçaların öfkesine kapılsın, huzura ermesin”.

Yazıtların büyük kısmının detaylı çizimleri bulunuyor. Kutsal alanın kazısını yürüten C. T. Newton’un “A history of discoveries at Halicarnassus, Cnidus and Branchidae 2, 2” başlıklı eserinde bu çizimleri bulmak mümkün. Çizimler, W. Blümel’in Knidos yazıtlarını derlediği “Die Inschriften von Knidos” başlıklı eserinde de bu görseller yer alıyor. Kurşundan yapılmış levhaların üzerine yazının kazınmak suretiyle yazıldığı görülüyor. Teknik bakımdan, daha çok bir grafiti niteliğinde olduğu söylenebilir.

Sizler için iyi korunmuş olanlardan üç örnek hazırladım. Levhaların genellikle iki yüzünde de yazıt bulunur. Bu levhanın A yüzü iyi korunmuş, ancak B yüzünde 22 satır okunamaz durumda. Levhaların kurşundan yapılmış olması nedeniyle üzerinde bulunan yazıt kolay deforme olabiliyor.

Bir örneğimiz şöyle: Bu levhayı yazan Antigone adında bir kadın. “Antigone; Demeter’e, Kore’ye, Plouton’a ve Demeter’in yanındaki tüm tanrılara ve tanrıçalara yakarır” diye başlıyor yazıt. Antigone, kocası Asklepiadas’ı zehirlemekle suçlanıyormuş. O da bu suçlamayı yapanlara karşı bir lanetleme kaleme almış ve tapınağa götürmüş. Yazıtta diyor ki “Asklepiadas’a zehir verdimsem veya ruhumda ona kötü bir şey yapmayı düşündüysem ya da bir kadını tapınağa, onu yaşayanların arasından alması için çağırıp da o kadına bir buçuk mina teklif ettiysem işte o zaman Antigone ateşlerde yansın”. Ardından “Hatta gidip Demeter’e itirafta bulunsam bile Demeter bana merhamet göstermesin, aksine büyük işkenceler çekeyim” diyerek suçsuzluğunu dile getiren Antigone, yazıtın devamında iftiracılar yönelik lanetlemesini sunar; “Eğer ki Asklepiadas’ı zehirlediğimi kanıtlayan biri ya da o bronz paraları verdiğim kadını gösterebilen biri varsa [...]”

Maalesef buradan sonrasında 22 satırı okuyamıyoruz ve yazıtın heyecanlı yerinde kalıyoruz. Yazıtın sonunda ise şöyle bir ifade var. “Hem hamama, hem aynı çatı altına hem de aynı sofraya gelmeme izin verilsin.” Bu lanetleme yazıtlarında çok yaygın gördüğümüz bir ifade, çünkü bu tür suçlamalar dolayısıyla kent

içindeki toplumsal yaşamdan dışlanmak söz konusu.

Diğer lanetleme yazıtı örneğimize geçelim. Bu kez A yüzünde daha fazla metin olduğunu ve B yüzünde uzun ve birden fazla lanetleme olduğunu görüyoruz. Şaşırtıcı şekilde yine bir kadının kocasını zehirlemesi konusunda bir suçlama var. (Laf aramızda Knidos kadınlarının zehirle ilişkisini henüz çözemedik, bu da işin gıybet yanı)

Tabletin ön yüzünde bir kadın şöyle yazıyor:

“Beni kocama karşı zehir hazırlamakla suçlayan kişiyi Demeter’e ve Kore’ye teslim ediyorum. Ateşle içten içe yanarak, tüm ailesi ile birlikte, herkesin önünde itiraf ederek Demeter’e gitsin ve Demeter’i, Kore’yi ve Demeter’in yanındaki tanrıları merhametli bulmasın”. Yazıtın devamında kadına başka suçlamalar da yapıldığına dair bir ipucu bulunuyor: *“Bana karşı suçlamalarda bulunan veya başkasına suçlama yapmasını emreden kişileri de teslim ediyorum”* diyor. Tanrıların onlara merhamet göstermemelerini istiyor ve tüm aileleri ile birlikte ateşle yansınlar dileğini ekliyor.

Buraya kadar yazıtın A yüzündeydik. Geçelim B yüzüne. B yüzünde, lanetlemeyi yapan kadının ismini öğreniyoruz; Hegemone. *“Ben Hegemone, Rhodokles bahçelerinde kaybettiğim bileziği Demeter’e ve Kore’ye ve tüm tanrı ve tanrıçalara adıyorum”* diye başlıyor yazıt. Anlaşıldığı kadarıyla Hegemone, Rhodokles bahçeleri adı verilen yerde bir bilezik kaybetmiş ve bulan kişi de bileziği geri getirmemiş. Bulan kişinin bileziği geri getirmesi durumunda her şeyin özgür ve helal olmasını isteyen Hegemone *“Ama eğer bileziğimi bulan kişi onu iade etmezse ve o bileziği satar ise işte o zaman Demeter, Kore ve onların yanındaki tüm tanrılar ve tanrıçaların öfkesine maruz kalsın”* ifadesiyle bu lanetlemesini

Görsel 11 Antigone'nin lanetleme yazıtı, British Museum, Londra

tamamlıyor. Hegemone, daha sonra aynı satırda başlayan yeni bir konuda, başka bir lanetlemeye geçiyor. Konu olasılıkla pazar alışverişi ile ilgili. Hegemone, *agorada* (sıkça denetlenmesine kaşın) bir tartı hilesine maruz kalmış olabilir. “*Ayrıca talep ettiğim ağırlık için ödemem gerekenden fazlasını ödediğim zaman bunu benden almış olabilecek herkesi Demeter’e, Kore’ye ve yanındaki tanrı ve tanrıçalara teslim ediyorum*” diyor Hegemone. Burada lanetlenen belirli bir şahıs yok, bir suç ihtimali üzerine olabilecek herkesi teslim etmiş.

Fakat bitiyor mu Hegemone’nin dertleri? Tabii ki bitmiyor. Hegemone’nin başında onu evinde rahatsız eden adı belirtilmemiş bir adam varmış yazıta göre. Yazıtın en sonunda bu konudaki lanetlemeye yer verilmiş; Diyor ki Hegemone “*Evimi rahatsız eden o adamı Demeter ve Kore’ye teslim ediyorum. Hem onu, hem de tüm mülklerini... Ama bana her şeyin izni verilsin* [izin: Antigone ile anlatıldığı gibi].”

Son örneğimiz ise Prosodion isimli bir kadının yazdığı lanetleme. A yüzündeki yazıt korunmuş, ancak B yüzünde hiçbir harf izi bulunmuyor. Yazıtta, kocasından şüphe duyan ve olasılıkla aldatılan bir kadının bu konudaki lanetlemesini görüyoruz. Anlaşıldığı kadarıyla Prosodion’un kocası, Anakon pek eve gelmiyor (gyibete girer). Lanetleme şu şekilde başlıyor: “*Prosodion; Demeter ve Kore’ye ve Demeter’in yanındaki tanrılara yakarır. Prosodion’un kocası Anakon’u çocuklarından alan kişi, ne Demeter’in ne de Demeter ile birlikte olan hiçbir tanrının merhametiyle karşılaşmasın.*” Prosodion bunları yazarken kendinden üçüncü şahıs olarak bahsediyor. Kocasını Anakon’un yanında ziyafete katılan kişi bir kadın ise, o kadının Demeter’in veya Demeter’in yanındaki tanrıların merhametiyle karşılaşmamasını talep ediyor Prosodion. Yazıt, Prosodion’un kendisi ve çocukları için her şekilde hayırlar dileği ile sona ediyor.

Demeter kültürünü ve lanetleme yazıtlarını merkeze alarak, yüzyıllar önce bu topraklarda yaşamış Knidoslu kadınların inanç dünyalarına ve günlük yaşamlarına kısa bir yolculuk yaptık. İleride yeni konular ile birlikte olma ümidiyle...

Görsel Kaynakçası:

Görsel 1 Demeter, British Museum, Londra. Envanter no: 1859,1226.26

https://www.britishmuseum.org/collection/object/G_1859-1226-26 ©The Trustees of the British Museum

Görsel 2 Kore (Persephone), British Museum, Londra. Envanter no: 1859,1226.43

https://www.britishmuseum.org/collection/object/G_1859-1226-43 ©The Trustees of the British Museum.

Görsel 3 Persephone'nin (Proserpina) Kaçırılması, Gian Lorenzo Bernini (*Ratto di Proserpina*, 1621-1622) Galleria Borghese, Roma.

<https://borghese.gallery/collection/sculpture/the-rape-of-proserpina.html>

Görsel 4 Persephone'nin Dönüşü, Lord Frederic Leighton, (1890-91), yağlı boya tablo, Leeds Art Gallery, Leeds. Credit: Bridgeman Images

<https://artuk.org/discover/artworks/the-return-of-persephone-37738>

Görsel 5 Demeter Açık Hava Kutsal Alanı, Knidos. Knidos Kazı ve Araştırmaları Arşivi

Görsel 6 Rahibe (?) Nikokleia, British Museum, Londra. Envanter no: 1859,1226.25

https://www.britishmuseum.org/collection/object/G_1859-1226-25 ©The Trustees of the British Museum

Görsel 7 Lykathion, British Museum, Londra. Envanter no: 1859,1226.722

https://www.britishmuseum.org/collection/object/G_1859-1226-722 ©The Trustees of the British Museum

Görsel 8 Rahibe Philis'in adağı, British Museum, Londra. Envanter no: 1859,1226.39

https://www.britishmuseum.org/collection/object/G_1859-1226-39 ©The Trustees of the British Museum

Görsel 9 Domuz heykelciği, British Museum, Londra. Envanter no: 1859,1226.29

https://www.britishmuseum.org/collection/object/G_1859-1226-29 ©The Trustees of the British Museum

Görsel 10 Domuz heykelciğı üzerinde Plathainis'in adağı, British Museum, Londra. Envanter no:1859,1226.28

https://www.britishmuseum.org/collection/object/G_1859-1226-28 ©The Trustees of the British Museum

Görsel 11 Antigone'nin lanetleme yazıtı, British Museum, Londra. Envanter no: 1859,1226.489

https://www.britishmuseum.org/collection/object/G_1859-1226-489 ©The Trustees of the British Museum